



PODUZETNIŠTVO KAO FAKTOR RAZVOJA GRADOVA

doc.dr.sc. **Ivana Domljan**, dipl.ing.gra .
Gra evinski fakultet
Sveu ilišta u Mostaru

Sažetak: Empirijska istraživanja jasno dokumentiraju da su obrazovanje i poduzetništvo dva ključna faktora koja određuju uspjeh gradova. Međutim nije jasno kako lokalna politika može podržavati poduzetništvo: proaktivnom politikom, neutralnom politikom (pružaju ograničenu regulativu, niske poreze i sl.) ili zauzimanjem neke srednje pozicije (pružaju i poslovnu infrastrukturu, financiraju i izvjesne projekte, privlače i izobražene djelatnike itd.). Gledište je u ovom radu da lokalna politika treba podržati poduzetništvo podupiranjem utemeljenih lanaca vrijednosti. Podrška može biti pružena indirektno, primjerice kroz podršku onima koji pružaju podršku malom biznisu, bilo da su to javne ili privatne agencije.

Ključne riječi: poduzetništvo, urbanizacija, grad, razvoj

ENTREPRENEURSHIP AS A FACTOR OF CITY DEVELOPMENT

Abstract: Empirical research clearly documents that two crucial factors that determine the success of cities are education and entrepreneurship. It is still not clear how local policy could support entrepreneurship: by proactive policy, by neutral policy (providing limited regulations, low taxes and the like), or by taking a middle position (improving business infrastructure, funding certain projects, attracting skilled workers etc.). Local policy is to support entrepreneurship by supporting established value chains. The support should be provided indirectly, for instance through the support of small business assistance's providers, both private and public ones.

Key words: Entrepreneurship, Urbanisation, City, Development



1. UVOD

Grad se može razumjeti kao trijada snaga: fizičke - fizičke je entitet (inženjerske zgrade, ulice itd.), politike - javni sektor je odgovoran za javna dobra: fizičku infrastrukturu (vodoopskrbu, kanalizaciju, otpad, čist zrak itd.), sigurnost, regulaciju privatnih aktivnosti i socijalne - uspjeh grada se ogleda po tome postiću li ljudi u njemu uspjeh kroz svoje interakcije, pronalaze i jedan drugoga unutar odnosnih urbanih enklava. Socijalne interakcije vode inovacijama u tehnologiji, umjetnosti, religiji i politici – što se dešava još od Periklove Atene i Kautiljove Taksile pa sve do danas (Glaeser and Joshi-Ghani, 2012).

Tipičan povijesni obrazac razvoja gradova je njihov razvoj oko političkih nukleusa. Čak i kad je politička temeljni izvor prihoda iz eksternih izvora, građani se grupiraju oko političkih snaga radi izvlačenja ekonomskih koristi (Glaeser and Joshi-Ghani, 2012).

Koristi koje se poluju radi blizine drugih osoba je ekonomija aglomeracije, koja se javlja stoga što blizina povećava lako u prijenosu ideja, ljudi i dobara. Gradovi uklanjaju fizički prostor između ljudi i tvrtaka tj. blizina je važna stoga što olakšava veze.

Produktivnost i dohodak se povećavaju s veličinom i gustoćom grada (Glaeser and Gottlieb, 2009; Combes, Mayer, and Thisse, 2008). Veza između gustoće i dohoda se iničak dvostrukom u Indiji i trostrukom u Kini. Ono što povećava gustoću je produktivnost, pa je veza produktivnost (prednost koju je uvijek napravio) - gustoća - dohodak (Glaeser and Joshi-Ghani, 2012). Međutim, treba imati u vidu da se s deindustrijalizacijom gradova u zemljama s visokim dohotkom, značaj transportnih troškova za prijevoz roba relativno smanjuje.

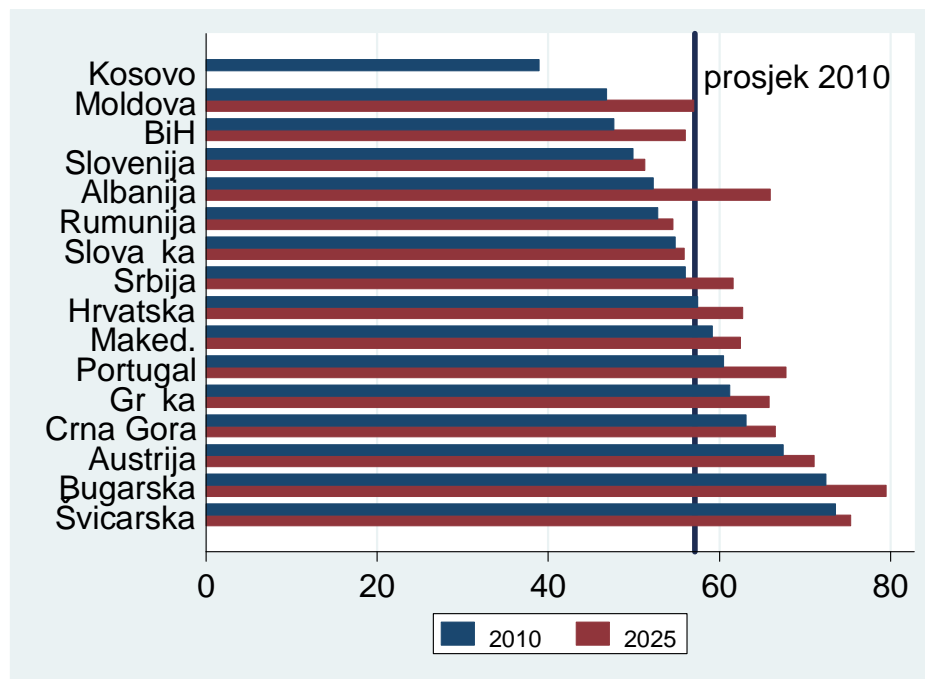
Dva temeljna pristupa rješavanju urbanih pitanja: siloski (potpuno odvojeno se tretiraju područja javne intervencije i sukladno tome traže rješenja) i ciljni (orijentiranost na dugovječnost, ekonomski boljitak itd.) (Glaeser and Joshi-Ghani, 2012). Oba imaju izvjesnih nedostataka, koje neki prevazilaze trećim, eklektičkim pristupom, koji se primjenjuje i u ovom radu.

2. SNAŽAN TEMPO URBANIZACIJE

Stoljećima unatrag, dvije od deset osoba je živjelo u gradovima. A onda je, slijedeći razvoj transporta i industrije, počeo snažan razvoj gradova, pa je 2010. god. po prvi put u povijesti, urbano stanovništvo preteklo ruralno. U narednih 15-tak godina, oko 2030. god, sedam od deset osoba će živjeti u gradovima. Oko 90% tih novih urbanih stanovnika će živjeti u zemljama s niskim i srednjim dohotkom (UN-Habitat, 2012).

Ukupno urbano stanovništvo zemalja s visokim dohotkom je činilo 54% urbane populacije svijeta 1950.ih - i bilo je neznatno veće od urbanog stanovništva zemalja s niskim i srednjim dohotkom. Glavnina urbanog stanovništva svijeta danas se nalazi u zemljama s niskim i srednjim dohotkom - sedam od deset urbanih stanovnika, stoga što se četiri petine (preciznije, 82%) svjetskog stanovništva nalazi u zemljama s niskim i srednjim dohotkom (UN Habitat, 2012).

Sadašnje zemlje s niskim i srednjim dohotkom će ostvarivati i glavninu povećanja dohotka. Primjerice, bruto domaći proizvod (BDP) Beča i Istanbula je 2010. god. bio iste veličine, ali 2025. god. BDP Istanbula će biti kao BDP Austrije. Slično je i s BDP Aucklanda i New Delhija: 2010. god. su bili iste veličine, dok će 2025. god. BDP New Delhija biti skoro jednak BDP Novog Zelanda (MGI, 2013).



Slika 1. Urbano stanovništvo zemlje; BiH i komparatori, 2010. i 2025. (u %)

Izvor: obrada autora temeljem podataka UN (2013) i Agencije za statistiku Kosova (2013)

Od ekonomskih i regionalnih komparatora BiH manji stupanj urbaniziranosti stanovništva od bh. stanovništva imaju samo Kosovo i Moldova. Prosjek urbaniziranosti zemalja komparatora za 2010. god. je 57.2%, dok urbaniziranost stanovništva BiH iznosi 47.7%. BiH će biti ruralna zemlja sve do 2015. god, kada bi, po prvi put u povijesti, urbano stanovništvo trebalo preteći ruralno (UN, 2013).

Struktura raspoloživih resursa gradova se može najbolje unaprijediti ako je javna intervencija sukladna komparativnim prednostima, koje određuje struktura raspoloživih faktora, pri čemu su ključni faktori znanje i poduzetništvo.

3. KLJUČNA PODRUČJA JAVNE INTERVENCIJE

Javna intervencija u razvoju gradova ima konstruktivnu i poticajnu ulogu u sljedećim oblastima:

- podržavanje inovacija i tehnologije,
- upravljanje prostorom i osiguranje infrastrukture,
- podržavanje obrazovanja, te
- podržavanje poduzetništva



3.1. Podržavanje inovacija i tehnologije

Najvažnija prednost grada je ubrzanje toka ideja. Mnogo je primjera koji pokazuju kako osobne komunikacije me u inovatorima mogu stvoriti suradni ki lanac izvrsnosti (Glaeser and Joshi-Ghani, 2012).

Tvrtke i njihovi djelatnici imaju velikih koristi od slobodnog tok ideja u gradovima. Tvrtka u i od tvrtke, kao i pojedinac od pojedinca, pa se ljudski kapital tvrtki pove ava, a time i njihova produktivnost i konkurentnost. S time se pove ava profitabilnost tvrtki, a s njom i pla e djelatnika (Glaeser and Joshi-Ghani, 2012).

Korištenje ograni enih resursa gradova, rješavanje potreba rastu eg i stare eg stanovništva i nužnost smanjenja zaga enja ogromni su izazovi za gradove. Stoga je injenje gradova, preciznije javnih sektora gradova, inovatnijim postalo nužnost. Inovacije, posebice u oblasti regulacije, participacije privatnog sektora, te razvoja i korištenja tehnologija, od temeljne su važnosti za taj proces.

Treba imati u vidu da se inovacije danas ne vežu samo za tehnologije i komercijalne tvrtke, nego i sve institucije - po evši od znanstveno-istraživa kih, preko poslovnih, obrazovnih i drugih do institucija javnog i civilnog sektora.

Naglašava se da inovacije u javnom sektoru gradova ne rezultiraju uvijek novim javnim uslugama, nego da mogu biti povezane i s institucionalnom obnovom, novim oblicima upravljanja, procesnim inovacijama, digitalizacijom i/ili organizacijskim poboljšanjima (primjerice, promjene u menadžerskim tehnikama, uvo enja menadžmenta utemeljenog na performansama ili strateškom upravljanju) itd., pri emu se to uvijek ne naziva inovacijom (Cunningham and Karakasidou, 2009; Dutta, 2011).

Inovacije u javnom sektoru gradova mogu biti (Cunningham and Karakasidou, 2009):

- organizacijske (nove strukture i operacijski sustavi),
- procesne (nove operativne procedure),
- isporu ne (novi na ini pružanja usluga klijentima, novi na ini interakcije s njima i pristupa uslugama),
- upravlja ke (novi kanali i odnosii prema javnosti, tvrtkama i drugim klijentima) i
- tehnološke (usvajanje i korištenje novih tehnologija).

Inovativne gradove ine snažna sveu ilišta, tehnološki parkovi, poslovni inkubatori, kriti na masa tvrtki zasnovanih na znanju i visokim tehnologijama, snažno podržavaju e profesionalne usluge (ra unovodstvo, pravne usluge, financijsko-investicijske usluge), te javne i druge institucije koje podupiru tehnološki napredak i poduzetništvo/klasterizetništvo itd. (Phillips, 2011).

Inovativan grad je 'digitalan', jer uvažava informacijsko komunikacijsku (IK) tehnologiju, odnosno preseljenje s mjesta na mrežu u razvoju konkurentnosti, održivosti okoliša i funkcioniranju grada op enito.

3.2. Upravljanje prostorom i osiguranje infrastrukture

Prostorna dimenzija se smatra danom (egzogenom) varijablom na kratak rok, ali ne i na srednji rok, jer je mogu e utjecati na (fizi ku, vremensku i ekonomsku) udaljenost unutar grada i izme u gradova.

Prostorna dimenzija ima dvije komponente: unutarnju, koja se odnosi na zemljište, infrastrukturu, stambeni i komercijalni sektor i gradski prijevoz, te vanjsku, koja se odnosi na razmještaj postoje ih gradova jednih spram drugih i na nastanak i razvoj novih gradova.



Primjerice, rasprave o prostornom razvoju Mostara trebaju imati u vidu viziju prostornog razvoja koja se temelji na preobrazbi industrijskog u postindustrijski (servisni) grad i s tim u svezi promjenu nekih važnih aspekata ekonomike aglomeracije.

Mostar je umjereno urbaniziran grad, pa je prostorno upravljanje gradom dvodimenzionalno. Uključenje promoviranja gustoće s jedne strane i prevladavanje udaljenosti prouzrokuje zakrivljenost s druge strane. Ako bi se Mostar snažno razvijao, mogao bi se u doglednoj budućnosti suočiti s trećom dimenzijom upravljanja prostorom tj. podjelom. Naime, metropolisi se suočavaju kako s potrebom razvoja gustoće i svladavanja udaljenosti, tako i s eliminiranjem podjela unutar gradova, tj. eliminiranja „privjesaka“ gradu, u kojima žive oni koji nekontrolirano priteku u gradove.

Prostori koji su urbanizirani od jedne do trećine iziskuju pretežno dvodimenzionalno upravljanje prostorom. Naime, nužno je razvijati gustoću i smanjivati udaljenost gustoće. To zahtijeva sljedeće politike upravljanja prostorom: (i) izgradnja prostorno slijepih institucija i (ii) izgradnja prostorno povezujuće infrastrukture (World Bank, 2009).

Važno je u provedbenju politika da sve razine ili svi „slojevi“ bh. društva djeluju koordinirano i sinkronizirano. Stoga postizanje dobrih rezultata traži koordinaciju i sinkronizaciju politika grada s politikama viših (kantonalnih, federalnih i državnih) razina vlasti (Autio, Kronlund, and Kovalainen, 2007). Podržavanje razvoja gradova traži koaliciju više odjela ministarstva i više razina ministarstva. To iziskuje postizanje što bolje horizontalne i vertikalne usklađenosti politika.

Što proizvodnja ima više u dodanu vrijednost, što je sofisticiranija, više je prostorno aglomerirana. Primjerice, usluge visoke dodane vrijednosti su prostorno više koncentrirane (npr. suvremene laboratorije/klinike i fakulteti su praktički locirani u istom bloku zgrada) nego usluge niže dodane vrijednosti.

Nužno je kontinuirano razvijati prostorno povezujuću infrastrukturu radi sprečavanja zagušenosti prostora. To je potrebno vršiti stoga što zagušenost prostora poništava povećanje efikasnosti nastale prostornom koncentracijom ekonomskih aktivnosti.

U mirnodopskim razdobljima transport i komunikacije su najvažniji faktori koji djeluju na razvoj gradova (Mumford, 1961). Za razvoj transporta u bh. gradovima od ključne važnosti je razvoj masovnog urbanog transporta.

Pokazatelj gustoće ljudske aktivnosti (DAH, densité d'activité humaine) kazuje koju vrstu masovnog urbanog transporta treba koristiti (Prud'homme, Dupuy and Boret, 2004). Izračun pokazatelja gustoće ljudske aktivnosti, PGA za Mostar daje se u tablici 1, te se na temelju toga može izvoditi zaključak o vrsti masovnog transporta kojeg Mostar treba razvijati.

Tablica 1. Pokazatelj gustoće ljudske aktivnosti za Mostar

	Stanovništvo	Zaposleni	Površina (u km ²)	PGA
Mostar	111 186	42 011	1 175	130

Izvor: Izračun temeljem podataka Federalnog zavoda za statistiku

Također treba imati u vidu da se za gradove veličine 100 000 do milijun stanovnika preporuča laka željeznica ili tramvaj kao sredstvo masovnog urbanog prijevoza. Laka



željeznica je vrsta urbanog javnog prijevoza koji ima niži kapacitet i nižu brzinu od teške željeznice i metroa, no ima veći kapacitet i veću brzinu od tramvaja.

3.3. Podržavanje obrazovanja

BiH ima potpuno nerazvijenu znanstveno-istraživačku infrastrukturu. Spada među zemlje svijeta koje izdvajaju najmanje sredstava za istraživanja i razvoj. Odnosno u skupini je malobrojnih koje izdvajaju manje od dva US dolara po stanovniku za istraživanja i razvoj: Burundi, DR Kongo, Lesoto, Madagaskar i BiH koja izdvaja 1.8 US\$ (UNESCO, 2013).

Stoga ne čudi u ovoj zemlji da su outputi obrazovanja, temeljeni na tako niskim inputima, razmjerno niski.

U globalnom rangiranju obrazovnih institucija od posebnog značaja su Akademsko rangiranje svjetskih sveučilišta (ARSS) i PISA (Programme for International Student Assessment) tj. ocjena primjene znanja 15-godišnjaka, koju od 2000. godine svake 3 godine provodi OECD, BiH nije ni na jednoj od ovih globalnih rang lista.

Akademsko rangiranje svjetskih sveučilišta (Academic Ranking of World Universities; ARWU), koje provodi [Shanghai Jiao Tong University](#) od 2003. godine,¹ pokazuje kvalitetu visokog obrazovanja.

Prema ARSS, u razdoblju od 2003-2013. s prostora Središnje i Jugoistočne Europe među vodećih 500 sveučilišta bila su uvrštena sveučilišta sljedećih zemalja:

- Švicarska i Austrija (po 10 sveučilišta)
- Mađarska (6)
- Češka i Grčka (po 4)
- Slovačka (2)
- Slovenija, Hrvatska i Srbija, Rumunjska (po 1),
a iz Albanije, BiH, Bugarske, Crne Gore, Kosova, Makedonije, Moldove niti jedno.

Od promatranih srednjoeuropskih zemalja među prvorazrednim sveučilištima (0-99 od ukupnih 500) su jedino švicarska sveučilišta, među drugorazrednim (100-199) su austrijska, među trećerazrednim (200-299) mađarska i češka, među četvororazrednim grčka i srpska (300-399), a među petorazrednim (400-499) slovenska, hrvatska i rumunjska sveučilišta. Jednostavno kazano, među prvih 300 sveučilišta nema nijednog iz Jugoistočne Europe. Što se tiče bh. sveučilišta njih nema ni među petorazrednim.

Nije postignuta znanstvena suglasnost o tome što čini prvorazredan obrazovni sustav. Čini se da su prvorazredni nastavnici primarni sastojak uspješnog obrazovnog sustava (Chetty, Friedman, and Rockoff, 2011), no menadžment i upravljanje su također od velike važnosti.

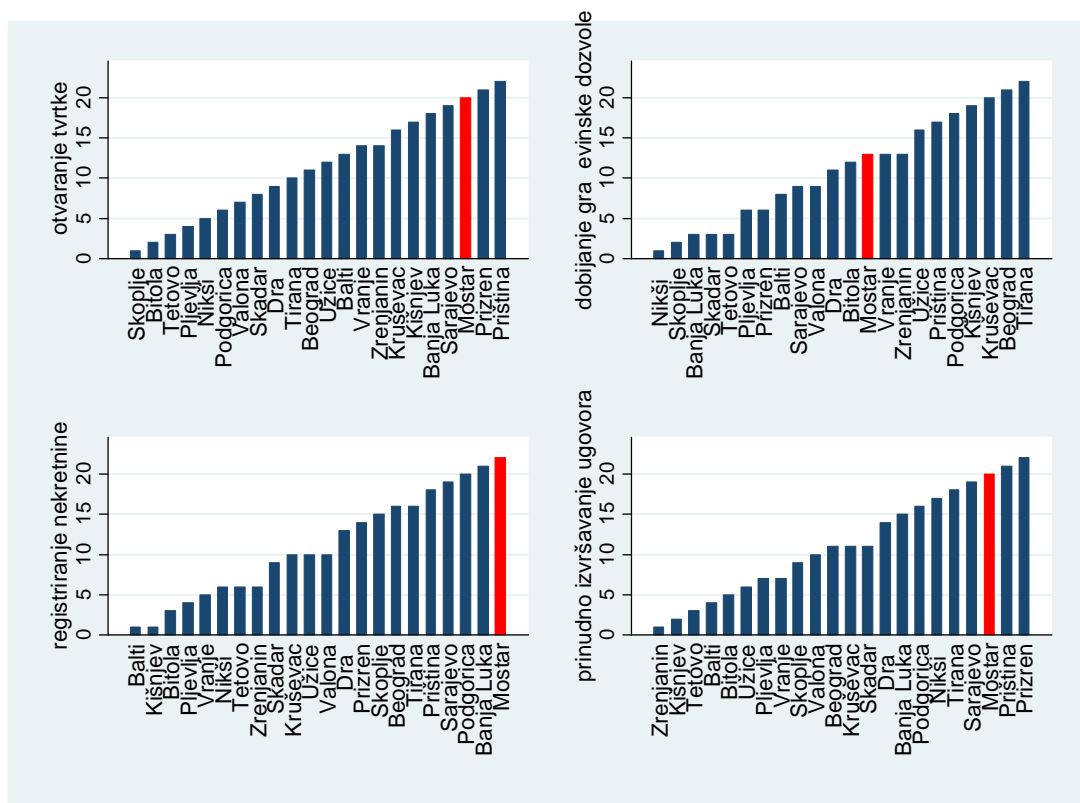
¹ Formula je sljedeća:

- 10% za bivše studente koji su dobili Nobelovu nagradu i Fields medalju (Nobelova nagrada za matematiku),
- 20% za osoblje koje je dobilo Nobelovu nagradu i Fields medalju,
- 20% za najcitiranije istraživače u 21 kategoriji,
- 20% za članke u *Natura* i *Science*
- 20% za citiranost u [Science Citation Index](#) and [Social Sciences Citation Index](#)
- 10% za akademska postignuća per capita institucije temeljem prethodno navedenih indikatora.



3.4. Podržavanje poduzetništva

Povoljno poslovno okruženje ini grad atraktivnim za investitore i inovatore. Ukoliko postoje investicije i inovacije pove ava se produktivnost, stvaraju se održiva radna mjesta, te se pove avaju izvoz, zaposlenost i životni standard, odnosno pove ava se uspješnost gradova. Glede poduzetništva, Mostar spada u drugu balkansku ligu, kako pokazuje slika 2. Puno je teže otvoriti tvrtku, dobiti građevinsku dozvolu ili ishoditi poštivanje ugovora u Mostaru nego u ve ini drugih gradova Jugoisto ne Europe, dok nigdje u regiji nije teže registrirati nekretninu. U BiH u cjelini nema poduzetni ke klime, a u Mostaru je ona nepovoljnija nego u Sarajevu ili Banjaluci.

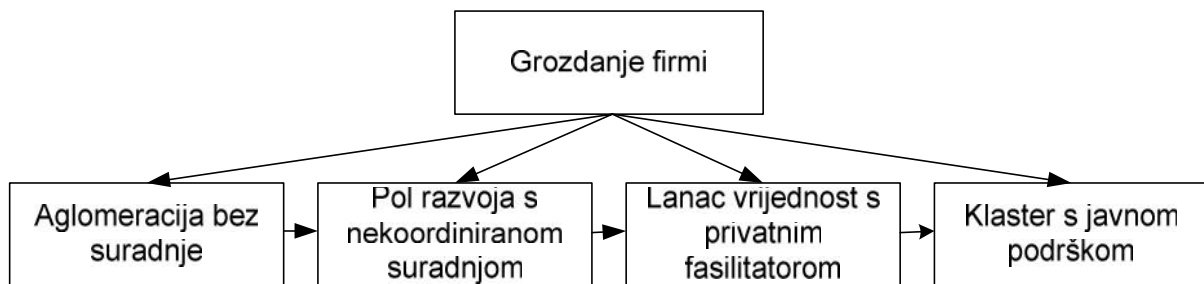


Slika 2. Lako a poslovanja; Mostar i komparatori, 2011

Izvor: World Bank (2011)

Grad mora stvarati ambijent za pojavu i razvoj takvih tvrtki podupiranjem razvoja poduzetni ke infrastrukture unutar koje su posebice važni inovacijski centri, poslovni inkubatori, tehnopolisi i sl. utemeljeni pri sveu ilištima.

Grad treba prepoznati polove rasta (pole de croissance; Perroux, 1955) unutar privatnog sektora i podržati ih aktivnim mjerama iz oblasti partnerstva javnog, privatnog i civilnog sektora. To bi, prije svega, mogli biti leaderski lanci vrijednosti, koji bi postupno, grozdanjem tvrtki oko njih mogli prerasti u klastere, uz adekvatnu podršku javnog sektora gradova, koji bi trebali initi udarnu ekonomsku snagu gradova.



Slika 3. Vrste grozdanja firmi

Uspješni gradovi se razlikuju od neuspješnih po tome što podupiru spontano nastalu aglomeraciju tvrtaka podupiranje nevladinih organizacija kao fasilitatora te aglomeracije i posebice podupiranjem javnih agencija fasilitatora tog aglomeriziranja. Primjeri takve javne podrške su stvaranje Silikonske doline i klastera Bangalore (kojega zovu Silikonska dolina Indije).

Gradovi se trebaju usmjeriti na nastanak mikro poduze a te razvoj snažno rastu ih malih i srednjih poduze a kako bi vrlo ograni ena sredstava koja su mu na raspolaganju što bolje iskoristila. Naravno, to traži adekvatno mapiranje i odabir adekvatnih instrumenata podrške.

Strategije ekonomskog razvitka gradova bi trebale jasno kazati u kojim oblastima se trebaju tvrtke gradova internacionalno specijalizirati tj. posti i tehnološko liderstvo. Takvih strategija još uvijek nema - tek se razvijaju po etna istraživanja, koja bi trebala ukazati na optimalne pravce razvitka gradova, pa nije lako profilirati klusterske inicijative i klaster politiku, obzirom da u gradovi nemaju razvijenih sektorskih politika. Pošto bh. proizvo a i teško mogu postizati ekonomiju obima, radi relativno malih veli ina inputa i outputa, preostaje da konkurentsku poziciju postižu inovativnoš u.

Globalni trend u djelovanju poslovne infrastrukture je udaljavanje od komponente prostora i približavanje komponenti tehnologije. Kod suvremenog definiranja poslovnog inkubatora komponenta prostora više uop e nije bitna, nego je to tehnologija.

Iskustvo pokazuje da je uspostava veza izme u velikih tvrtki s jedne strane te istraživa ko razvojnih institucija s druge strane najteža. Odnosne strane obi no uspostavljaju dvije razli ite kulture koje su esto osamljene i ponekad neprijateljske jedne prema drugoj.

Vještine koje se stje u obrazovanjem u obrazovnim institucijama su važne, no one koje se stje u obrazovanjem u tvrtkama su još važnije. Ovdje su posebice važne poduzetni ke vještine i kompetencije. Pri tome posebice treba imati poduzetnike malih i srednjih poduze a (onih s 10-249 zaposlenih) koje postižu snažan rast (rast zaposlenosti preko 20% u tri uzastopne godine), posebice one mla e od pet godina. Te gazele su glavni izvor stvaranja radnih mjesta. Snažno rastu a mala i srednja poduze a, me u kojima se posebice isti u gazele, su udarna snaga ekonomije gradova i predstavljaju najdinami niji dio izvoznih snaga ekonomije.

Pri razvoju Mostara kao servisnog grada, treba imati u vidu razvoj kreativnog gospodarstva. Utemeljeno prije svega na idejama, a ne na kapitalu, (Howkins, 2001), oslanja se na taj neograni eni resurs, a ne na optimalizaciju ograni enih resursa, kao primjerice prera iva ka industrija.



Kreativna ekonomija je važna sastavnica znanjske ekonomije, ne samo zbog toga što ima snažan ekonomski rast i rast zaposlenosti² u odnosu na ukupnu ekonomiju, i u doba globalne/euro krize,³ nego i stoga što je važna sastavnica kulturnog identiteta i razvoja kulturne raznovrsnosti kao temelja suvremenog razvoja. (Global Alliance Team, 2006) Primjerice, u Ujedinjenom kraljevstvu (UK) kreativna ekonomija stvara 8% BDP, koliko stvara i mnogo poznatiji sektor financijskih usluga, i upošljava dva milijuna djelatnika. (Roxburgh and Mischke, 2011).

Kreatori politika gradova u pravilu zanemaruju izvoz neopipljivih dobara i usluga (Roxburgh and Mischke, 2011). Zahvaljujući i IK tehnologiji, usluge iz nekadašnjeg neizvoznog dijela ekonomije, od radiologije do ra unovodstva i IK usluga, su postale internacionalno utržive (potrošive u drugoj zemlji ili od građana druge zemlje u zemlji proizvodnje kad je, primjerice, riječ o turizmu, obrazovanju ili zdravstvu).

Treba imati u vidu da će u zemljama s visokim dohotkom 80-90% uposlenosti do 2025. god. biti u uslugama, a 60-70% u proizvodnji i razmjeni informacija (Hall, 2007). UK je primjer kako trgovina uslugama postaje sve važnija. Izvoz sektora usluga u UK u 2009. je iznosio 11.5% BDP dok je izvoz roba iznosio 16.3% BDP (Roxburgh and Mischke, 2011).

Bh. gradovi se posebice trebaju fokusirati na izvoz kreativnih usluga, poslovnih usluga i financijskih usluga i nadasve na izvoz softvera i softverskih usluga.

Ogroman je značaj softvera za pametne gradove. Ono što su kapitalna dobra značila za industrijsku ekonomiju, to softver znači za postindustrijsku ekonomiju zbog širokog prisustva softverskih platformi u transformacionim procesima drugih ekonomskih aktivnosti.

Prema našoj procjeni industrija softvera gradova u BiH bi mogla uključiti izravno barem oko 6600 uposlenika, te neizravno oko 20000 uposlenika u mikro i malim poduzećima tj. onima od 5-40 uposlenika, koje bi u početku ostvarivale prihod 30-100 tisuća KM po uposlenom, od čega bi oko ¾ bio prihod od izvoza.⁴

Gradovi trasiraju tvrtkama pouzdaniji pristup tržištima time što nude blizinu drugim znanjskim djelatnicima i tako omogućavaju i prijenos znanja koje se ne može lako kodificirati (tacit

² Rast kreativne privrede u EU je tijekom 1999.-2003. bio 12.3% veći nego rast ukupne ekonomije. Ukupan prihod kreativne privrede (TV, kino, glazba, scenska umjetnost i zabava) je 2003. god. iznosio 654 milijardi EUR, zapošljavao je 5.7 milijuna djelatnika (2004. god.) i iznosio 2.6% BDP EU. (European Commission, 2007)

³ Prema saopćenju UNCTAD-a od 15. 5. 2013., globalni izvoz kreativnih dobara je dostigao rekord 2011. god., kad je iznosio 624 milijarde US\$. Izvoz kreativnih usluga, uključujući i audiovizualne i I&R usluge, je iznosio 172 milijarde US\$, što ukazuje na sve veći razvoj znanjske ekonomije, dok je izvoz izdavačkih i tiskanih medija, uključujući i porast radi elektronskog izdavaštva i distribucije, iznosio 43 milijarde US\$.

⁴ IK sektor Hrvatske je vrijedan 8.3 mlrd KM, zapošljava 28000 djelatnika. U sektoru softvera radi oko 9 000 djelatnika u 2 000 firmi i bilježi godišnji rast od 33%. Ista dobit u 2012. god. je iznosila 128 mln KM. Glavni centar proizvodnje softvera je Osijek, a njegovih 10-tak start-up firmi (Farmeron, Inchoo, Monosoft, Ad cona Betaware) je globalno prepoznatljivo. Zamajac razvoja je poduzetnički inkubator Bios, utemeljen sredstvima EU fondova, u kojem momentalno djeluje 33 firme (od kojih je 20 informatičkih), a tu je djelatna i udruga Osijek Software City. Osječki IK sektor zapošljava 500 djelatnika. U sklopu Biosa djeluje i Microsoftov inovacijski centar (pored kojega postoje još dva u Hrvatskoj: u Splitu i Varaždinu) (Penić, 2013).



knowledge), onoga koje se najbolje razvija i dijeli kroz kontakte licem u lice i kroz odnose utemeljene na povjerenju, tj. na razvijenom socijalnom kapitalu.

4. INDEKS USPJEŠNOSTI GRADOVA

Ne postoji sustav mjerenja uspješnosti gradova, mada postoje pokušaji da se takav sustav razvije. U nedostatku takvog sustava onemogućava se gradove u sagledavanju njihovih politika, razvoju ben markinga, te izvla enju i rasijanju dobrih praksa.

Me u onima koji posebice nastoje razviti takav sustav su World Bank (2013), McKinsey Global Institute (MGI) (2010) i UN HABITAT (2012). Od zemalja, posebice se isti e Kanada koja traži da gradovi prikupljaju izvjesne indikatore, a zauzvrat dobivaju dio prihoda od poreza na benzin.

World Bank (2009) je razvila indikatore globalnog grada (IGG), koji imaju dvije temeljne komponente: usluge grada i kvalitetu života grada (glavni doprinositelji kvaliteti života iako grad možda nema utjecaja na njih).

MGI (2010) je razvio indeks urbane održivosti (urban sustainability index; USI) vezan za pet dimenzija: temeljne potrebe, resursna efikasnost, okolišna isto a, izgra en okoliš, privrženost budu oj održivosti.

UN Habitat je razvio indeks prosperiteta gradova (city prosperity index, CPI) koji uklju uje pet dimenzija urbanog prosperiteta; produktivnost, kvaliteta života, razvoj infrastrukture, održivost okoliša, te pravi nost i socijalna uklju enost.

5. PODRU JA BUDU IH ISTRAŽIVANJA U PODUZETNIŠTVU GRADOVA

Ve ina istraživanja o poduzetništvu gradova je vezana za zemlje s visokim dohotkom.

Iako je postoji široko rašireno gledište da je poduzetništvo važan faktor ekonomskog napretka, nema dovoljno slaganja o tome kako javne politike mogu podržati poduzetništvo. Iako su istraživanja poduzetništva prostora u samom za etku postoje razlike vezane za razli ite prostore.

Obi no se istraživanje poduzetništva vrši fokusiranjem na vezu poduzetništva i rasta, no ini se da i poduzetništvo i rast mogu biti rezultat nekih dubljih snaga promjena. S tim u svezi potrebno je dublje istraživanje javnih politika, posebice regulacije (Glaeser and Joshi-Ghani, 2012).

Neistreženo je podru je poduzetništva u oblasti graditeljstva, odnosno nije istražen utjecaj regulative na osiguranje priuštivih stanova, te što u initi da se ponuda i tražnja stanova podigne na ve u razinu, posebice sa stanovišta uloge privatnog sektora.

S ovim je usko povezano pitanje urbane infrastrukture odnosno njenog utjecaja na ekonomske, socijalne i zdravstvene ishode. Postoje istraživanja vezana za vodoopskrbu i kanalizaciju, ali na in participacije privatnog sektora još uvijek nije dovoljno rasvijetljen.

6. ZAKLJU AK

Prema empirijskim istraživanjima dva glavna faktora koja vode uspjehu gradova su obrazovanje i poduzetništvo.

Imaju i u vidu masovnu urbanu nezaposlenost i neaktivnost stanovništva, a posebice imaju i u vidu brojne i snažne nedostatke njenog administrativno-institucionalog ustrojstva, BiH mora staviti gradove u fokus svoje razvojne politike, odnosno vezati obrazovanje i poduzetništvo za razvoj gradova.



Nužno je sagledati koji gradovi imaju koje komparativne prednosti, koji su lideri u okviru tih sektora, te instrumentima politike podupirati utemeljenje lanaca vrijednosti, oko kojih bi se formirali centri izvrsnosti. Oni bi predstavljali to ke mobiliziranja najkreativnijih ljudskih resursa grada i zamajac razvoja grada, oko kojega bi se, postupno grozdale male tvrtke, te bi tako lanac vrijednosti postupno prerastao u klaster. Tako bi nastajale gazele odnosno male i srednje transnacionalne kompanije koje, uobičajeno, predstavljaju glavne izvore rasta zaposlenosti ekonomija.

LITERATURA

Autio, E., Mathias Kronlund, M. and Kovalainen, A., 2007. High-Growth SME Support Initiatives in Nine Countries: Analysis, Categorization, and Recommendations - Report prepared for the Finnish. Helsinki: Ministry of Trade and Industry. MTI Publications 1/2007.

Chetty, R., Friedman, N. J. and Rockoff, E. J. 2011. *The Long-Term Impacts of Teachers: Teacher Value-Added and Student Outcomes in Adulthood*. NBER Working Paper No. 17699, Cambridge, MA.

Combes, P. P., Mayer, T. and Thisse J.F. 2008. *Economic Geography: The Integration of Regions and Nations*. Princeton: Princeton UP.

Cunningham, P.N. and Karakasidou, A. 2009. *Innovation in the Public Sector*. Policy Brief No 2 (2009). European Trend Chart on Innovation Policy. European Commission: European Commission.

Dutta, S. (ed.), 2011. *The Global Innovation Index 2011 - Accelerating Growth and Development*. Fontainebleau: INSEAD

Glaeser, E.L. and Abha Joshi-Ghani, A. 2012. *The Urban Imperative: Toward Shared Prosperity*. Paper prepared for the Sixth Urban Research and Knowledge Symposium, Barcelona, Spain, October 8-10, 2012.

Glaeser, E. L. and Gottlieb, D. J. 2009. *The Wealth of Cities: Agglomeration Economies and Spatial Equilibrium in the United States*. *Journal of Economic Literature* 47 (4): 983–1028.

Heeks, R. and Nicholson, B. 2004. *Software Export Success Factors and Strategies in 'Follower' Nations*. *Competition and Change* 8(3): 267-303.

Hutton, W., 2007. *Building Successful Cities in the Knowledge Economy: The Role of 'Soft Policy' Instruments*. Presented To OECD International Conference "What Policies For Globalising Cities? Rethinking The Urban Policy Agenda", 29-30 March 2007- Madrid, Spain.

McKinsey Global Institute (MGI), 2013. *Urban World: A New App for Exploring an Unprecedented Wave of Urbanization*. New York: McKinsey Global Institute. Available at http://www.mckinsey.com/insights/mgi/in_the_news/urban_world_app [Accessed 19 March 2013].



McKinsey Global Institute (MGI). 2010. The Urban Sustainability Index: A New Tool for Measuring China's Cities. New York: McKinsey Global Institute.

McKinsey Global Institute (MGI). 2010. How Business Interacts with Government:

McKinsey Global Survey Results. Available at http://www.mckinsey.com/insights/public_sector/how_business_interacts_with_government_mckinsey_global_survey_results.

Mumford, L. 1961. The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects. New York: [Harcourt, Brace & World](#).

Peni, G. 2013. *Novi slavonski val: zbog nas informati ki divovi hrle u Osijek*. Nedeljni Jutarnji list, 10. studenoga.

Perroux, F., 1955. Note sur la notion de pôle de croissance. *Économie appliquée*, 8 : 307-320.

Phillips, F. Y., 2011. Knowledge-Based Economies, Social Capital, and New Business Incubation. *Technopolis Review*, 3(12): 6-24.

Prud'homme Rémy, Gabriel Dupuy and Daphné Boret. 2004. The New Constraints of Urban Development -Report n°1. Paris: Institut Veolia Environnement.

Rauch, J. 1993. *Productivity Gains from Geographic Concentration of Human Capital: Evidence from the Cities*. *Journal of Urban Economics* 34 (3): 380–400.

Roxburgh, C. and Mischke, J., 2011. European growth and renewal: The path from crisis to recovery. London: McKinsey Global Institute.

United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat), 2012. State of The World's Cities 2012/2013. Nairobi, Kenya: UN-Habitat.

UNESCO. 2013. Science, Technology and Innovation: Gross domestic expenditure on R&D (GERD), GERD as a percentage of GDP, GERD per capita and GERD per researcher. Online database.

World Bank, 2013. The Global City Indicators Facility. Available at <http://www.cityindicators.org/>.

World Bank. 2011. Doing Business in South East Europe 2011. Washington, D.C.: World Bank.

World Bank. 2009. World Development Report 2009 – Reshaping Economic Geography. Washington, D.C.: World Bank.

World Bank. 2009. Directions in Urban Development. Washington, D.C.: World Bank.